

Uloga odgojitelja u likovnom izražavanju djeteta

Jagić, Lea

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Teacher Education / Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:147:823063>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-19**

Repository / Repozitorij:

[University of Zagreb Faculty of Teacher Education - Digital repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET**

ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lea Jagić

**ULOGA ODGOJITELJA U LIKOVNOM
IZRAŽAVANJU DJETETA**

Završni rad

Zagreb, kolovoz, 2023.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
UČITELJSKI FAKULTET**

ODSJEK ZA ODGOJITELJSKI STUDIJ

Lea Jagić

**ULOGA ODGOJITELJA U LIKOVNOM
IZRAŽAVANJU DJETETA**

Završni rad

Mentor rada:

Morana Varović Čekolj, mag.art., predavačica

Zagreb, kolovoz, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Likovno izražavanje djeteta	2
2.1. <i>Cjeloviti razvoj kroz likovno izražavanje</i>	3
2.2. <i>Motivacija</i>	5
3. Dječje stvaralaštvo	6
3.1. <i>Ometanje dječjeg stvaralaštva</i>	6
3.2. <i>Poticanje dječjeg stvaralaštva</i>	8
4. Faze razvoja likovnog izraza	9
4.1. <i>Faza izražavanja primarnim simbolima</i>	10
4.2. <i>Faza izražavanja složenim simbolima</i>	11
4.3. <i>Faza intelektualnog realizma</i>	12
4.4. <i>Faza vizualnog realizma</i>	16
5. Odgojitelj	17
5.1. <i>Kompetencije odgojitelja</i>	18
5.2. <i>Uloga odgojitelja u likovnom izražavanju djeteta</i>	18
5.3. <i>Materijalni uvjeti</i>	20
5.4. <i>Suradnja s okolinom</i>	21
6. Procjena dječjeg rada	22
6.1. <i>Dokumentiranje</i>	23
7. Zaključak	25
8. Literatura	26
9. Prilozi	27

SAŽETAK

Cilj ovog rada jest pobliže objasniti ulogu odgojitelja u likovnom izražavanju djeteta. Likovno izražavanje je proces koji ima značajan i pozitivan utjecaj na cjelokupan razvoj djeteta. Budući da su odgojitelji odgovorni za obrazovanje te odgoj djece u ranom i predškolskom razdoblju, važno je da budu svjesni svoje uloge i kod likovnog stvaralaštva jer time pridonose kvaliteti svog rada. Kvalitetni odgojitelji svojim postupcima omogućuju kvalitetni odgoj i obrazovanje. Polazište njihovog rada je posjedovanje dobro razvijenih kompetencija. U procesu likovnog izražavanja odgojitelji su ti koji trebaju omogućiti prikladne materijalne uvjete, trebaju znati prepoznati načine kojima potiču, odnosno ometaju dječje stvaralaštvo. Kako bi do likovnog izražavanja uopće došlo, potrebno je osmisliti dobru motivaciju te poznavati karakteristike razvojnih faza svakog djeteta. Naravno, uz odgojitelje, bitnu ulogu imaju i roditelji te okolina, a zadaća odgojitelja je uspostaviti suradnju s njima. Naposljetku je bitno da odgojitelji znaju na koji će način procijeniti dječji rad s ciljem napretka u budućnosti.

Ključne riječi: dijete, likovno izražavanje, odgojitelj, predškolski odgoj

SUMMARY

The aim of this paper is to further explain the role of preschool teachers in a child's artistic expression. Artistic expression is a process that has a significant positive impact on the overall development of a child. Since preschool teachers are responsible for the education and upbringing of children in early and preschool years, it is important for them to be aware of their role in artistic expression and strive for the quality of their work accordingly. Quality preschool teachers enable quality education and upbringing through their actions. The basis of their work lies in possessing good personal competencies. In the process of artistic expression, preschool teachers are the ones who should provide appropriate material conditions. They should know how to recognize ways in which they encourage or hinder children's creativity. In order for artistic expression to occur at all, it is necessary to devise good motivation and be familiar with the characteristics of each child's developmental stages. Of course, besides preschool teachers, parents and the environment also play an important role, and it is the task of preschool teachers to establish collaboration with them. After all, it is important for preschool teachers to know how to assess children's work in order to facilitate future progress

Keywords: child, artistic expression, educator, preschool education

1. Uvod

Prema Peiću (1979) postoje tri načina kojima se moguće likovno izraziti, a to su arhitektura, kiparstvo i slikarstvo s grafikom. Svaka od ovih grana likovne umjetnosti ima jedinstvena sredstva izražavanja te se smatra jednom vrstom govora. Kako bi se taj govor uspješno savladao, potrebno je znati njegove osnove. Da bi se bilo koji jezik mogao naučiti potrebno je biti postupan. Likovni jezik je jezik koji se u većoj mjeri uči osjećajem, a ne razumom, stoga je postupnost kod njega još usporenija.

Likovni jezik djeteta urođena je sposobnost kojom se ono izražava kroz oblikovanje i komuniciranje. Likovni jezik djeteta ne uči, ni ne preuzima od okoline, već ga kroz međudjelovanje svog unutarnjeg svijeta i okoline izgrađuje iz svojih prirodnih potencijala. Sadržaje kojima se bavi djetetova svijest, a obično su nedostupni, djeteta iskazuje upravo likovnim jezikom, točnije svojstvima i značenjima oblika. Likovne se sposobnosti pospješuju, odnosno ne pospješuju u onoj mjeri u kojoj je svakom djetetu pruženo pravo da bude individua. To znači da je likovna sposobnost, bez obzira na to što je svima urođena, produkt pojedinačnog rada (Belamarić, 1986).

U ranoj i predškolskoj dobi, rad na likovnosti obuhvaća nekoliko osnovnih aspekata: poštivanje i prihvaćanje originalnog likovnog izraza djece sukladno njihovim razvojnim karakteristikama, pristup različitim likovnim tehnikama i materijalima, osiguravanje vremenskih i prostornih uvjeta za izvođenje likovnih aktivnosti, usvajanje posebnih likovnih vještina, korištenje slikovnica, reprodukcija, posjete galerijama i muzejima s ciljem upoznavanja djece s likovnom umjetnošću (Šparavec, 2018). Likovnim se izražavanjem kod djeteta razvija kreativnost, samopouzdanje, njegove motoričke sposobnosti i vizualna percepcija. No, ništa od navedenog ne bi bilo moguće bez djelovanja odgojitelja, naravno i roditelja. Upravo oni su ti koji, svojim radom i primjerom, utječu na kvalitetu likovnog izražavanja djeteta. Stoga je vrlo bitno da odgojitelji ozbiljno shvate svoju ulogu te se neprestano educiraju kako bi znali na koji način pridonijeti što boljem likovnom izražavanju, koje će onda imati pozitivan učinak na cjelokupan razvoj djeteta.

2. Likovno izražavanje djeteta

Likovno izražavanje je cjelovit i jedinstven proces kod kojeg je svaka faza jednako važna, nemoguće je preskočiti bilo koju u kvalitetnom savladavanju istoga. Drugim riječima, svaka prethodna faza je ključna za razvoj sljedeće. Odnosi između svake faze su povezani kroz njihove suprotnosti i odnose. Doživljaj stvarnosti obogaćuje se poticajima i spoznajama koje proizlaze iz društvenog naslijeđa (uključujući kulturno i umjetničko). Vizualno doživljavanje okoline zatim se transformira u likovno doživljavanje te izražavanje (Grgurić, Jakubin, 1996).

Prilikom razmatranja vizualnog i likovnog odgoja, važno je uzeti u obzir spontanost dječjeg likovnog izraza. Taj izraz proizlazi iz dječjih psihičkih sposobnosti i motivacija koje dolaze iz okoline djeteta. Nedostatak poznavanja i nedostatak razumijevanja dječjeg likovnog izražavanja može rezultirati krivim prosudbama djece i postavljanjem nerealnih očekivanja. To može imati negativan utjecaj na njihove suptilne životne procese i smanjiti njihovu sposobnost za aktivno sudjelovanje u kreativnom izražavanju u svakodnevnom životu. Nije bitno da dijete likovnim izražavanjem vješto prikaže prepoznatljive oblike usklađujući se s njihovim vanjskim stvarnim izgledom. Istinska vrijednost proizlazi iz onoga što dijete opaža, pronalazi ili otkriva te kako to izražava kroz svoje promatranje i istraživanje. To dovodi do pojave novih oblika koji se znatno razlikuju od njihovog realnog izgleda, što ukazuje na činjenicu da dijete samostalno opaža, uči i stvara. Svako nepotrebno preuzimanje i ponavljanje tuđih oblika može rezultirati pasivnošću i zaostajanjem u razvoju sposobnosti, što može oslabiti unutarnje biće djeteta (Belamarić, 1986).

Kroz likovno izražavanje potiče se razvijanje raznih kompetencija djeteta, njegov individualni izraz, neovisnost te sposobnost u rješavanju problema. Kod likovnog izražavanja zahtijeva se sloboda djece pri odabiru sadržaja i likovnih tehnika. Na taj se način podržava autonomija djeteta te pravo djeteta na izražavanje osobnog stava kao osnovu prave demokracije. Budući da samo slobodan pojedinac može uspostaviti slobodne međuljudske odnose, ovaj princip predstavlja temelj budućih težnji ka suvremenom društvu (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Postoje različita mišljenja o razlozima zbog kojih djeca vole likovno izražavanje. Neki od tih razloga su djetetova prirodna sklonost za igru, unutarnja potreba za izražavanjem te

potreba za motoričkom aktivnošću. Sve od navedenog je točno, ali obuhvaća samo jedan dio istine. Djeca likovnim izražavanjem prikazuju svoje interese i emocije, pronalaze zadovoljstvo u samom procesu stvaranja te korištenju različitih materijala. Važni su im doživljaji, akcija te kontinuirana promjena sadržaja rada kako bi aktivno istraživala i izražavala svoje doživljaje (Grgurić, Jakubin, 1996).

Djetinjstvo je vrijeme u kojem se skuplja velika količina spoznaja. Rani doživljaji u djetinjstvu imaju izuzetan utjecaj i na ostatak života čovjeka. U slučaju da se djetetu onemogući istraživanje, likovno izražavanje i manipulacija materijalima okoline, to će mu uzrokovati nezadovoljstvo koje će ga slijediti tijekom cijelog života. Iako dječji likovni radovi uglavnom ne posjeduju likovno-estetsku i originalnu vrijednost, većina njih ipak izražava autentičan i slobodan likovni izraz djeteta. Karakteristike tog izraza su skladnost, spontanost, ritmičnost te ekspresija (Grgurić, Jakubin, 1996).

2.1. Cjeloviti razvoj kroz likovno izražavanje

Kroz likovne aktivnosti prilagođene interesima i potrebama djece, odgojitelj ima za cilj potaknuti razvoj djece i njihovih kreativnih sposobnosti u različitim područjima s ciljem izgradnje cjelovite osobnosti svakog pojedinog djeteta (Šparavec, 2018). Odgojitelj bi trebao omogućiti razvoj djece i njihove kreativnosti na način da se učenje i prirodni razvoj djeteta međusobno nadopunjuju kako bi se postigle nove kvalitete. Odgojitelji imaju važnu ulogu u formiranju cjelovite osobnosti djeteta. Njihov je zadatak poticati i razvijati sve aspekte likovnog stvaralaštva, uključujući vizualne, intelektualne i motoričke sposobnosti, kao i emocionalne procese. Naime, stupanj razvijenosti i odgovarajući odnos prema tim sposobnostima i procesima presudni su za postizanje visokog stupnja likovnosti (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Tjelesni, psihomotorni i zdravstveni razvoj

Bitno je poticanje likovnog izražavanja djeteta uz prirodno osvjetljenje i ispravan položaj sjedenja na stolici. Potrebno je odabrati sigurne i dobro primjerene likovne materijale i tehnike. Kroz upotrebu tih sredstava razvija se preciznost, spretnost te taktilna i mišićno-zglobna osjetljivost. Multisenzorne aktivnosti su također važne kako bi se potaknuli različiti osjetni podražaji i senzorna integracija. Uz likovne aktivnosti, djeca također usvajaju odgojne

vrijednosti kao što su održavanje higijene, briga o prostoru, zaštita odjeće i radne površine te prepoznavanje i izbjegavanje opasnih situacija tijekom likovnog rada (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Socio-emocionalni razvoj:

Socio-emocionalni razvoj djece uključuje stjecanje neovisnosti, samostalnosti i osjećaja uspješnosti. Potiče se samostalnost u korištenju materijala, izrađivanju predmeta za likovnu aktivnost, igri i donošenju odluka. Kroz likovno izražavanje kod djece se potiču pozitivni osjećaji te se razvijaju vještine koje imaju utjecaj na kvalitetu njihovih socijalnih interakcija. Potiče se prepoznavanje individualnih vrijednosti, samoprocjena i socijalni razvoj putem komunikacije i suradnje s drugom djecom. Razvija se emocionalna inteligencija, socijalna osjetljivost i sposobnost samokontrole. Osobnost se oblikuje kroz samopoštovanje, pozitivno samopredstavljanje i sudjelovanje u aktivnostima koje potiču osobne vrijednosti. Napredak djeteta ovisi o interakcijama s obitelji, odgojno-obrazovnom zajednicom i širom društvenom okolinom (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). U ranom djetinjstvu, djeca obično ne izražavaju pohvale ili komentiraju tuđe radove, no kako odrastaju postaju svjesna vlastitih i tuđih kvaliteta rada te su spremna pohvaliti druge. Odgojitelj ostvaruje značajan napredak u razvoju socijalne kompetencije djeteta kada uspije postići da djeca cijene svoj i tuđi rad te da to otvoreno izraze (Šparavec, 2018).

Spoznajni razvoj

Kod razvoja spoznaje bitno je poticanje kognitivnih procesa. Oni potiču veću sposobnost opažanja i razumijevanja prostora i objekata kao što su veličina, tekstura, udaljenost, oblici, boje, težina, orijentacija, miris, okus i zvuk. Potiče se i razvoj sposobnosti prepoznavanja različitih vrsta kretanja (kružno, pravocrtno), razumijevanja vremena (orijentacija, uzastopnost događanja) te poticanje stjecanja različitih doživljaja i saznanja o sebi. Stvaraju se prilike u kojima djeca mogu istraživati materijale te razvijati svoj interes za izražavanje u različitim područjima (likovno, glazbeno, književno, scensko i filmsko). Kroz rješavanje problemskih situacija potiče se razmišljanje, planiranje, procjena i eksperimentiranje. Djeca primjećuju veze, sljedove, odnose, događaje i ishode te ih provjeravaju kroz promatranje, eksperimentiranje i izražavanje. Važno je poticati radoznalost kod djece, potaknuti njihovu kreativnost i otvoren stav prema svijetu, te razvijati njihovu

spособnost istraživanja i rješavanja problema. Djeca samostalno pronalaze odgovore te stvaraju nove ideje (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Komunikacijski razvoj

Budući da je komunikacija ključna za izgradnju međuljudskih odnosa, kod djece se treba poticati pozitivno komuniciranje putem likovnog izražavanja. Kroz likovno izražavanje djeca obogaćuju svoj likovni vokabular, razvijaju senzibilitet prema osnovnim likovnim elementima te nauče kombinirati te elemente u nove cjeline. Također, stječu vještinu korištenja likovnog jezika i tehnika kako bi izrazila svoje doživljaje, razmišljanja i emocije. Uz verbalnu, također se podržavaju i ostali oblici komunikacije kao što je vizualna komunikacija. Kroz vizualno komuniciranje djeca razvijaju sposobnost razumijevanja likovne umjetnosti, prepoznavanja vizualnih poticaja, razlikovanja vizualnih poruka te koriste vizualne i nevizualne poticaje za istraživanje i izražavanje (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

2.2. Motivacija

Stvaranje motivacije i poticanje kreativnosti kod djece uvelike ovisi o uvjerenjima odgojitelja. Prvi korak je uspostava razgovora prilagođenih likovnom radu između djeteta i odgojitelja. Bitno je stvarati zanimljive poticaje, kao što su poezija i glazba, koji potiču osjećaje i ideje kod djece. Nakon uspostavljene motivacije, odgojitelj može dogovoriti korištenje pojedinog likovnog materijala i uspostaviti opća očekivanja, potičući originalno djelovanje. Nametnute aktivnosti rezultiraju neprirodnim i neugodnim iskustvima za djecu, ograničavajući njihov puni potencijal, stoga bi aktivnosti trebale proizlaziti iz unutarnje potrebe djeteta. Sudjelovanjem i kreativnim izražavanjem, djeca se zanimaju za tijek aktivnosti i postignuća. Postizanje efikasnog napretka djeteta zahtijeva usmjerenu motivaciju. Okolina, uključujući odgojitelja, ima veliki utjecaj na dijete, a neizravan i prikladan utjecaj usmjerava dijete prema željenom smjeru (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

3. Dječje stvaralaštvo

Svi koji rade s mladima slažu se da je izazovno definirati stvaralaštvo, ali moguće je prepoznati stvaralačke procese. Odgojitelji će biti od izuzetne pomoći kod prepoznavanja i vođenja kreativnog procesa jer i oni sami, u razdobljima svog rada s djecom, mogu biti stvaratelji. Odgojitelji su svjesni koliko je važan kreativni rad s djecom, poticanje njihove kreativne angažiranosti i samo oslobađanje njihove kreativnosti. Takve spoznaje temelje se na vlastitim iskustvima, a angažirane odgojitelje ne ispunjava korištenje istih, poznatih i ustaljenih oblika i metoda u svom radu. Upravo suprotno, odgojitelj koji u sebi nosi stvaralački impuls će istraživati, osluškivati pokrete djece te otkriti i primijeniti metode za poticanje stvaralačkih procesa (Kroflin i sur. 1987).

Važna činjenica na kojoj se temelji vizualno-likovni odgoj i obrazovanje jest da se djetetovo vizualno shvaćanje razvija paralelno s njegovim općim spoznajnim sposobnostima, a djelovanje odgojitelja treba biti usklađeno s individualnim procesima djetetova razvoja, uz što je potrebna odgojiteljeva fleksibilnost te sadržajna i metodička dinamičnost. Želju za likovnim stvaranjem potrebno je oslobađati pravilnim vođenjem kako bi se izbjegla opasnost da likovno stvaralaštvo postane pragmatično (Grgurić, Jakubin, 1996).

Stvaralački procesi i njihovi rezultati mogu se uočiti u različitim područjima poput likovnog izražavanja, muziciranja, jezika, dramskih igara, igara s riječima, književnosti, novinarstva, filmske umjetnosti, konstrukcijskih igara te u modernoj matematici. Podupiranje stvaralačkih procesa ima cilj oblikovanja kreativne osobnosti djeteta, a oni se javljaju kada se s njima primjenjuju istraživačke metode rada. Bitno je da umjesto jednostavnog reproduciranja činjenica i memoriranja, postoji problemski pristup nastavi (Kroflin i sur. 1987).

3.1. Ometanje dječjeg stvaralaštva

Prema Belaramić (1986), likovno stvaralaštvo se pretežno ometa zbog nepoznavanja uloge, funkcije i sposobnosti u razvoju djece, točnije zbog potrebe da se djecu podučiti kako nešto naslikati, nacrtati ili napraviti. Rezultat toga je ne razvijanje interesa za likovni rad kod djece, stoga najčešće odustaju od vlastitih oblika te prelaze na više ili manje uspješna oponašanja predložaka koji su im dani. Postoje dvije skupine načina ometanja:

1. Oblici izravnog miješanja u dječje likovne radove su:

- a) **Crtanje djeci** - kod crtanja, djeca mogu prepoznati nacrtane oblike, ali ne nužno i razumjeti ih, što znači da samo pokušavaju prekopirati odrasle. To dovodi do prekidanja prirodnih načina opažanja, shvaćanja i stvaranja oblika te do razvoja pasivnog stava kod djece.
- b) **Ispravljanje dječjih oblika** - ispravljanje može biti direktno popravljanjem ili usmenim uputama, a oba pristupa djeluju negativno poput crtanja predložka. Podučavanjem djece na koji način da nešto naprave, pojavljuje se nepovjerenje u njihove vlastite oblike te se sukladno tome osjećaju nemoćno i nesigurno.
- c) **Slikovnice za bojenje** - oblici u slikovnicama su uglavnom u pojednostavljenom shematskom obliku ili, suprotno tome, složenom naturalističkom. Kod jednostavnih oblika djeca ih automatski ispunjavaju i lako ih pamte, što ograničava daljnja dječja opažanja. Suprotno tome, kod složenih oblika dijete je svjesno složenosti oblika te se zbog toga ne osjeća sposobnim za likovni rad.
- d) **Izlaganje dječjih radova** - izlaganjem dječjih radova djecu tjeramo da ih percipiraju. Posljedica toga je da im se primjeri koje su vidjeli nesvjesno nameću te ih se na taj način sprečava u individualnom izražavanju.
- e) **Širenje shematskih oblika među djecom** - zbog nerazumijevanja dječjeg likovnog jezika dolazi do toga da međusobno, jedni od drugih, usvajaju shematske obrasce. Rezultat toga su prazni i nekreativni oblici u njihovim likovnim radovima.

2. Stavovi i odgojni postupci kojima se ometa dječje stvaralaštvo:

- a) **Procjenjivanje i vrednovanje dječjih likovnih radova** - vodi do gubitka spontanosti te osjećaja slobode kod djece.
- b) **Prigovaranje i komentiranje** - pridonosi osjećaju nesigurnosti kod djeteta, što negativno utječe na sposobnost djeteta i samo zanimanje za likovni rad.
- c) **Prenaglašavanje vrijednosti** - vodi do toga da dijete umjesto da uživa u procesu likovnog stvaranja, to radi samo radi pohvale, a u grupi se pojavljuju nepoželjni odnosi. Bitno je da djeca shvate da uspjeh dolazi kroz vrijedan rad, ustrajnost, eksperimentiranje i,

povremeno, suočavanje s razočarenjem. Šparavec (2018) također navodi da ako djeca neprestano dobivaju površne pohvale za sve što rade, one gube svoju vrijednost jer djeca neće ulagati napor ako znaju da će ionako uvijek biti pohvaljena.

- d) **Urednost i preciznost** - kod djeteta se javlja strah da ne uprlja rad, što prouzrokuje nespretnost pa se postiže upravo suprotno od onog što se željelo postići. No, budući da likovni rad nije sam sebi cilj, već su to unutrašnji procesi koje je potaknuo, ta mrlja ni na koji način ne umanjuje vrijednost rada.

3.2. Poticanje dječjeg stvaralaštva

Kada djeca imaju slobodu biti autentična i promatrati na svoj način, postaju kreativna. Njihova stvaralačka interpretacija dolazi iz njihove radoznalosti i interesa za istraživanje. Da bi se potaknuo njihov stvaralački pristup, važno je probuditi njihovu radoznalost za svijet oko njih. Likovno izražavanje kroz crtanje, slikanje i oblikovanje glinom omogućava djeci da prodube i trajno zabilježe svoje doživljaje. Ovo jača njihove sposobnosti opažanja, predstavljanja i razumijevanja te potiče prirodan rast i razvoj svijesti i sposobnosti. Postoje mnogobrojni načini kojima se može potaknuti dječji interes za svijet i podržati njihovo likovno izražavanje i oblikovanje, Belaramić (1986) navodi:

- a) **Usmjeravanje ponašanja** - djeca će se najlakše potaknuti usmjeravanjem njihovog opažanja na neki oblik, odnosno pojavu. Prvo će se zainteresirati za život, funkciju i svojstva, potom za dijelove, veličinu te vizualne karakteristike oblika. Postavljanjem pitanja se izbjegava nametanje vlastitog viđenja. Kako bi se izbjeglo povređivanje djeteta, odgovori se nikada ne ispravljaju. Iako se na prvu odgovor čini besmislen, na kraju se može pokazati da je ipak imao smisla. Dijete može odgovoriti i neverbalnim oblikom komunikacije, poput osmijeha, čuđenja, dodira i sl.
- b) **Aktiviranje sjećanja** - pri aktiviranju sjećanja s djecom se priča o onome što su vidjela ili doživjela prije. Primjerice, ako su bila na nekom izletu te su mnogo doživjela, dobro osmišljenim pitanjima te slike se ponovo javljaju u njihovoj svijesti. Usmjeravanje pažnje te aktiviranje sjećanja nadopunjuju jedno drugo, za razliku od radova koji nastaju nakon usmjerenog opažanja gdje djeca unose pojedinačne podatke. U radove koji su nastali aktiviranjem sjećanja djeca unose i značenja te odnose između oblika.

- c) **Maštanje, ilustracije** - djeca u likovnom izražavanju koriste maštu kako bi stvorila nove varijante i slike inspirirane poznatim događajima i pojavama. Na primjer, mogu ilustrirati priče, pjesme i izmišljene događaje iz prošlosti ili budućnosti. Dječja mašta postaje bogatija i originalnija kada djeca slobodno, spontano i kreativno izražavaju sve što ih okružuje i oblikuje njihov život. Samim time imaju mnogo raznolikog materijala iz kojeg mogu stvarati svoje vlastite vizije i ideje.
- d) **Zamišljanje** - zamišljanjem se naziva sposobnost djece da razne pojmove iz nevidljive stvarnosti preslikaju u likovni izraz.
- e) **Igra s likovnim materijalima** - jedna od svrha igra s likovnim materijalima je doprinos osjećaju slobode kod djece. Osim toga, ova igra ih motivira na ispitivanje i upoznavanje svojstva te mogućnosti određenog likovnog sredstva, a pridonosi i izražavanju sadržaja.

4. Faze razvoja likovnog izraza

U prvih godinu i pol dana nakon rođenja, djeca još nemaju sposobnost ni želju za likovnim izražavanjem. Njihove predodžbe o svijetu i objektima još nisu dovoljno jasne, a njihova fina motorika ruku nije dovoljno razvijena. Međutim, nakon što počnu povlačiti prve šare, dolazi do početka razvoja dječjeg likovnog izražavanja (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). Prema Starc i sur. (2004), razvoj djetetovog likovnog izražavanja prati napredak njegovih kognitivnih sposobnosti, razvoj motoričkih vještina i povećanje njegove sposobnosti manipuliranja likovnim materijalima. Grgurić i Jakubin (1996) isto tako navode da se tijekom faza likovnog razvoja istovremeno odvijaju različiti procesi sazrijevanja i učenja. To uključuje napredak u psihomotoričkom razvoju ruke, prstiju i šake te usvajanje vještina korištenja likovnih alata poput olovke i kista. Također se javlja spoznaja i razvoj znanja o okolini. Dijete razvija sposobnost prikazivanja okoline, počevši od simbolizacije i prikaza onoga što je djetetu o okolini poznato pa sve do prikaza onoga što je u okolini moguće objektivno vidjeti. Svi ovi procesi međusobno su povezani, pri čemu se naglasak može razlikovati ovisno o uzrastu djeteta (Grgurić, Jakubin, 1996).

Tijekom svih faza likovnog razvoja, odgojitelj treba posvetiti pažnju rezultatima djetetove likovne aktivnosti, iskazati interes za ono što dijete stvara, razgovarati s njim o onome što namjerava prikazati te ga poticati da opisuje i objašnjava svoje radove. Isto tako, bitno je da odgojitelj ne nametne rješenja te ne inzistira na objašnjenjima i govoru ukoliko to djeca sama ne žele. Uloga odgojitelja je poticati dijete da samo objasni svoj likovni rad te slijediti djetetovu inicijativu (Belamarić, 1986).

4.1. Faza izražavanja primarnim simbolima

Kod prve faze dijete je više zainteresirano za pokret ruke, nego za same obrise koji nastaju njegovim pokretom olovke po papiru. Uzrok tome su glavne značajke te faze: pronalaženje smisla i značenja u okolini istraživanjem, pokretom i baratanjem te proizvodnjem rezultata i promjena u okolini. Kako bi se potaknula likovna sposobnost kod ove faze najvažnije je reagiranje odrasle osobe na aktivnost djeteta. Dijete se upozorava na to koje su posljedice njegove aktivnosti rukom (Starč i sur., 2004).

U prvom razdoblju ove faze, koje traje otprilike do druge ili treće godine, primjećuje se nesređen ili nasumičan likovni izraz. Iako odraslima može izgledati kao slučajan, taj izraz zapravo ima svoju svrhu. Djeca koriste jednostavne pokrete da bi nacrtala jednostavne crte. Obično čvrsto drže olovku između prstiju, bez pomicanja zgloba. Ova faza crtanja povezana je s razvojem motoričke koordinacije, a linije obično prate zakrivljeni smjer prema tijelu, u slučaju da je lakat savijen kreću se dolje-gore. Oko treće godine događa se prijelaz od fizičke kontrole linije prema razumijevanju linija kao osnovnih simbola. Dijete drži olovku sličnije kao i odrasla osoba te počinje shvaćati vezu između linija na papiru, objekata i događaja iz stvarnog iskustva. Sve dok dodaje nove linije, dijete mijenja interpretaciju crteža. Počinje povezivati imena s onim što izražava svojim crtežima, no za prepoznavanje oblika u dječjim crtežima ključna je mašta. U drugom razdoblju ove faze, primjećuje se kontrolirano crtanje. U ovom razdoblju, pokret ruke se odvija unutar područja ramenog zgloba, a precizniji se pokreti ostvaruju iz prstiju i lakta. Prvi oblik koji se javlja s organiziranom strukturom je krug. Nedugo nakon toga se pojavljuje prvi prikaz ljudskog oblika, isti za svako dijete (skup jednostavnih oblika koji uključuje krugove, ovale i ravne linije). To djelo je jednostavno jer ispunjava sve što je potrebno djetetovu shvaćanju. Pri ovoj fazi dolazi do značajnog napretka djeteta jer počinje spajati svoj razum s vizualnom percepcijom, rukom i objektima. Do sada je oko slijedilo ruku, no sada se događa preokret, oko počinje voditi ruku, a misao počinje kontrolirati

motoričke pokrete. Dječji crteži postupno pokazuju utjecaj okoline, a pojavljuju se i prvi pokušaji složenijeg simboliziranja (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika1. Prvi prikaz čovjeka

4.2. Faza izražavanja složenim simbolima

Za razliku od prethodne faze, kod druge faze dijete nije usredotočeno na pokret već na likovne elemente. Crtanje crta i oblika je namjerno jer dijete ima veću kontrolu motorike. U dječjem crtežu se može uočiti njegova namjera da nešto prikaže, no taj prikaz još uvijek nije dovoljno jasan. U ovoj fazi bitno je poticanje likovnog izražavanja i eksperimentiranja na način da se djeci nude raznoliki materijali poput kistova različitih debljina, različite vrste papira i slično (Starc i sur., 2004).

Za razliku od prve faze, gdje je misao potaknuta likovnom aktivnošću, kod druge faze dolazi do promjene pa je misao pokretač likovne aktivnosti. U tom slučaju djeca crtaju na osnovi određenog plana, a prvotna ideja im se još može mijenjati. Likovna djela ne služe toliko kao sredstvo komunikacije s drugima, koliko sa samim sobom. Djeca ne crtaju svijet realnim prikazom, već stenografijskom metodom koju su sami stvorili kao zamjenu. Primjerice, kod crtanja ljudskog oblika dijete crta glavu i noge što ustvari nije ono što dijete doista vidi, već je ono što zna o sebi. Uz lik čovjeka dijete počinje crtati i njemu bliske stvari poput kuće, cvijeća, kućnih ljubimaca i sl. Osim stvari koje ga okružuju, dodajući raznovrsne linije, dijete može crtati i pokrete te taktilne osjete, odnosno dodire. Pri ovoj fazi uočava se promjena kod likovnog izražavanja. Na crtežu se može uočiti linija koja je na vrhu papira i simbolizira nebo te linija na dnu papira koja simbolizira tlo, a figure više ne lete po zraku već su smještene na rubu papira. Zatim dolazi i do promjene kod crtanja ljudskog lika. Umjesto glave i nogu, ljudski lik

sad dobiva i tijelo iz kojeg izlaze ruke. Na glavi se crta kosa, a tijelu se dodaje odjeća. Korištenjem boje na crtežu, dijete naglašava ono što je njemu važno (npr. srce) te boja obris lika. Boje koje dijete koristi nisu stvarne boje predmeta, već one koje dijete slobodno izabere; što znači da dijete sunce možda neće obojati žutom bojom, nego će izabrati plavu. U ovoj je fazi dijete u mogućnosti reproducirati simbol nekog predmeta jer se razvija njegova vizualna memorija. Percepcija djeteta je ograničena njegovom egocentričkom perspektivom i odnosom prema okolini - što znači da dijete prilikom stvaranja ne reproducira, već rekreira svoj doživljaj svijeta (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 2. Prikaz linija neba i tla

4.3. Faza intelektualnog realizma

U trećoj fazi dijete ima veće motoričke i tehničke sposobnosti te sukladno tome može svjesno i namjerno oponašati predmete i stvarnost. Dijete je sposobno povezati dijelove crteža u cjelinu. U ovoj fazi dječji crteži su vrlo maštoviti, zbog čega se ta faza smatra najkreativnijim razdobljem likovnog razvoja djeteta. Da bi se potaknuo razvoj potrebno je da komentari i razgovor budu orijentirani na povezivanje elemenata u cjeline. To se postiže na način da se naglašavaju odnosi između elemenata, traže sličnosti i različitosti te se pri komentiranju slike posebno istakne iz kojeg nam se razloga nešto sviđa (Starc i sur., 2004).

Prema Grgurić i Jakubin (1996) kod ovog se razdoblja pojavljuje apstraktno mišljenje, dijete postaje verbalnije te je sposobno više se likovno se izraziti. Likovni i kompozicijski elementi se usvajaju kroz spontani likovni izraz. Potrebno je izbjegavati šablonski način rada te djetetu omogućiti bogatije životno iskustvo i raznovrsne likovno-tehničke mogućnosti. Tijekom ove faze, učenici se polako usmjeravaju prema prepoznavanju lokalnih boja, njihovih nijansi i tonova. Na primjer, crvena boja može biti prikazana kao boja jabuke, žuta kao boja limuna i slično. Crteži su plošni i ne koriste se svjetlo i sjena kako bi se postigao dojam

volumena. Unatoč tome, dječji radovi i dalje sadrže ekspresivnost u pogledu tonova i boja. Za neku djecu, likovno izražavanje ima terapijski učinak te predstavlja način oslobađanja emocija jer im omogućuje da izraze svoje unutarnje doživljaje. Postoje različiti načini likovnog izražavanja:

- a) **Transparentni prikaz** - ovaj prikaz proizlazi iz djetetova znanja i mašte. Dijete, primjerice, pri crtanju kuće ne prikazuje samo vanjski izgled kuće, već i unutrašnjost s predmetima koje voli.

Slika 3. Primjer transparentno prikaza: “*Kuća*”

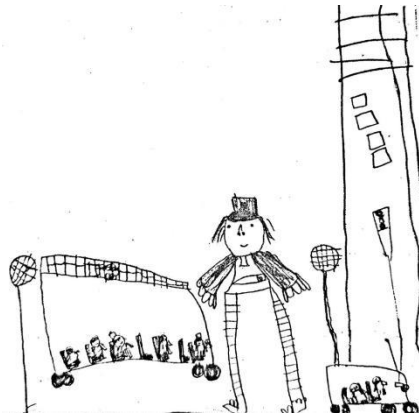
- b) **Prikaz akcije u fazama kretanja** - događaji se crtaju redosljedom kojim se odvijaju. Primjerice, kod igre s loptom dijete će prikazati trenutak u kojem osoba prvo uzima loptu, zatim je udara, nakon čega ona pada preko ograde.

Slika 4. Primjer prikaza akcije u fazama kretanja: “*Igra loptom*”

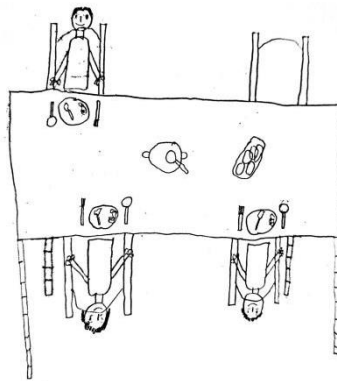
- c) **Semantička ili ikonološka perspektiva** - dijete se vodi emotivnom proporcijom, predmete i likove koji imaju osobitu važnost za dijete, neovisno o njihovoj stvarnoj

veličini, ono prikazuje većima, dok ostale crta manjima. Na primjer, ako su za dijete slon i miš jednako važni likovi, ono će ih nacrtati u istoj veličini.

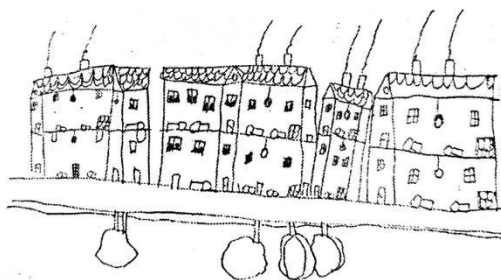
Slika 5. Primjer prikaza ikonološke perspektive: "U prometu"

- d) **Prevaljivanje oblika** - prilikom crtanja dijete okreće papir, neopterećeno linijom tla pa svaki oblik ima vlastito tlo što daje dojam kao da su oblici prevaljeni na tlu.

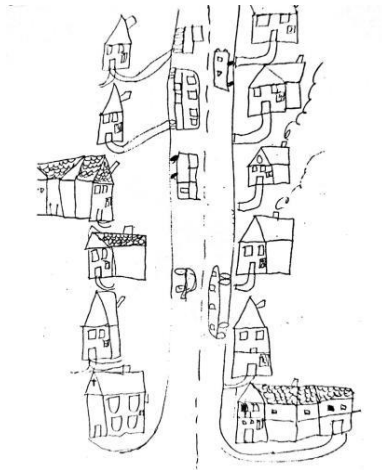
Slika 6. Primjer prevaljivanje oblika: "Obitelj za stolom"

- e) **Rasklapanje oblika** - često se može primijetiti da djeca koriste rasklapanje oblika prilikom prikazivanja kuća. Dijete će sagledati pojedinačnu kuću sa zadnje, prednje i bočne strane. Prema Piagetu, ova vrsta crteža se tumači egocentrizmom percepcije, što znači da dijete ima poteškoća u zauzimanju objektivnog stava i tendenciju da jednako dodijeli važnost svakoj strani objekta.

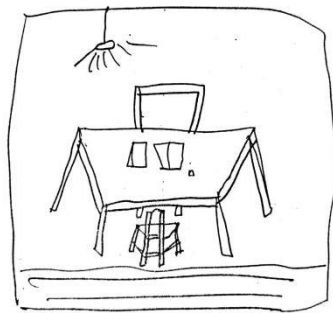
Slika 7. Primjer rasklapanja oblika: “*Kuće u nizu*”

- f) **Vertikalna perspektiva** - dijete izražava prostor u svojim crtežima tako da oblike niže jednog iznad drugog, pri čemu se u donjem dijelu slike nalazi ono što se nalazi bliže, dok se iznad toga nalazi ono što se nalazi dalje. Drugim riječima, oblici se vertikalno slažu jedan iznad drugog.

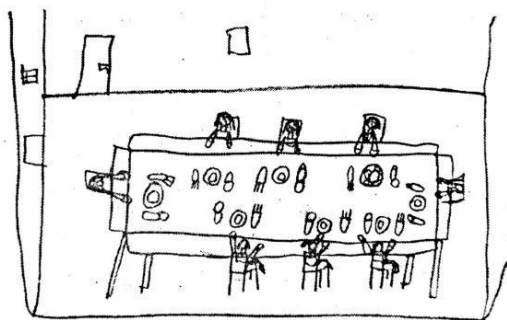
Slika 8. Primjer vertikalne perspektive: “*Ulica*”

- g) **Obrnuta perspektiva** - javlja se iskrivljavanje prostora i objekata prilikom njihovog prikazivanja, obično s obrnutim dojmom. To znači da se većim prikazuje ono što je dalje, a manjim ono što je bliže.

Slika 9. Primjer obrnute perspektive: “*Radni stol*”

- h) **Poliperspektiva** - dijete istovremeno promatra objekt s drugih strana i izražava ga kroz različite kutove gledanja i perspektive. Njegovi crteži mogu prikazivati objekte i likove videne odozgo (ptičja perspektiva), dok su drugi prikazani sa strane frontalno. Ovaj pristup crtanju dodaje crtežu karakteristike djetetove nadrealne fantazije i snova, obogaćujući njegov likovni izraz.

Slika 10. Primjer poliperspektive: “*Obitelj za stolom*”

4.4. Faza vizualnog realizma

U ovoj se fazi maštovitosti, koja je bila zastupljena u prethodnoj fazi, zamjenjuje logičnim mišljenjem. Simboli više nisu toliko povezani s emocionalnim doživljajem koliko su s objektivnom percepcijom stvarnosti. Na dječjim crtežima se sve više uočava sličnost sa stvarnošću te bogatstvo pojedinostima. Crtežom se nastoji ispričati priča, stoga je za djecu važno proširenje životnog iskustva te pojma o sebi. Kod poticanja razvoja likovnih sposobnosti, bitno je izazivanje djetetove emocionalne reakcije i omogućavanje razmišljanja te razgovora o tom unutarnjem doživljaju pružanjem različitih doživljaja (Starac i sur., 2004).

Daljnji razvoj likovnog izražavanja uvjetovan je napretkom psiho fizičkih sposobnosti, posebno interesa za vlastitu osobnost i okolinu. Ovo razdoblje obilježava realističnije prikazivanje objekata. Crteži postaju sve detaljniji, s više bogatih elemenata. Pažnja se posebno obraća na proporcije, koje postaju skladnije, osobito kod prikaza figura. Kako u općem tako i u likovnom razvoju, prepubertet i pubertet predstavljaju kriznu fazu kada se dijete suočava sa sukobljavanjem sa svojom okolinom te istovremeno izdvaja vlastitu osobnost iz te okoline. U ovoj fazi, adolescent ima potrebu istraživati svoje mogućnosti kako bi postupno izgradio cjelovitu osobnost. Mašta - koja više nije dječja, ima značajnu ulogu u ovom procesu pružajući adolescentima mogućnost da prebrode unutarnje sukobe i krizu koju doživljavaju u interakciji s okolinom. Stoga je ovo razdoblje bitno i za likovni odgoj i obrazovanje. Nakon ove faze, mašta postupno blijedi u mnogima, što siromaši psihički život i likovni izraz. Savladani su elementi prethodnih faza u likovnom razvoju. Umjesto da slika bude sastavljena od pojedinačnih dijelova, ona se gradi kao cjelina. Počinje se primjenjivati određena perspektiva. Plošni, spontani izraz polako nestaje, a pojavljuje se namjerno istraživanje svojstva svjetla i sjene. Karakteristike ove faze, iako donose određene promjene

i napredak, utječu na gubitak ljepote i ekspresivnosti spontanog izraza djeteta (Grgurić, Jakubin, 1996).

Slika 11. Primjer dječjeg rada u fazi vizualnog realizma

5. Odgojitelj

Odgojitelj je osoba koja je stručno osposobljena za provođenje odgojno-obrazovnih zadaća u dječjem vrtiću, s djecom od 6 mjeseci pa sve do trenutka kada krenu u osnovnu školu. Oni pripremaju i održavaju materijale potrebne za rad s djecom te uređuju prostor za provedbu raznih aktivnosti, vode brigu o svakodnevnim potrebama i razvojnim zadaćama djece te ih potiču na rad, sukladno mogućnostima pojedinog djeteta. Odgovorni su za dokumentiranje rada s djecom te sudjeluju u organizaciji i unapređivanju odgojno-obrazovnog procesa, u suradnji s roditeljima, stručnjacima i drugim sudionicima u zajednici. Osim vještine vođenja komunikacije s djecom, odgojitelj mora posjedovati i druge važne osobine poput poticanja razvoja djece, osuvremenjivanja odgojno-obrazovnog procesa, kreativnosti, široke kulture te biti otvoren za nove ideje i promjene. Također, mora biti osviješten o razvoju djece i težiti socijalnoj pravdi. Priprema za ovaj posao je složena aktivnost jer se odgojitelj bavi različitim znanstvenim i umjetničkim područjima s naglaskom na metodičke pristupe djeci. Odgojitelj bi trebao biti optimistična i pozitivna osoba koja uvijek teži radu na sebi. Za uspješnost likovnog odgoja i obrazovanja predškolskog djeteta, njegova uloga je od izuzetne važnosti (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

5.1. *Kompetencije odgojitelja*

Osobne kompetencije su bitne za kvalitetan rad odgojitelja u dječjem vrtiću, s obzirom na njihovu važnu ulogu u odgojno-obrazovnom procesu. Odgojitelj mora posjedovati različite sposobnosti: stručnost, iskustvo i motivaciju za rad s djecom. No, temeljni preduvjet za razvoj profesionalnih kompetencija jest posjedovanje dobrih osobnih kompetencija. Sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu djeteta zahtijeva da odgojitelj bude cjelovita osoba s mnogim ljudskim vrijednostima. Potrebno je da bude odgovoran, ljubazan, pravedan, zainteresiran, objektivan, tolerantan, duhovit, inteligentan, hrabar i sl. Vanjski izgled odgojitelja, poput uredne odjeće i nakita, može biti važan, ali još važniji je unutarnji jer uključuje mnoge osobine koje su bitne za rad s djecom i za uspješnu komunikaciju s kolegama i roditeljima. Za rad u vrtiću potrebno je posjedovati stručno znanje te pedagošku spremu, kao i biti zdravstveno sposoban. Odgojitelj je učitelj i mentor koji uči djecu različitim vrijednostima i stručno pristupa svom radu. Također, mora poznavati psihologiju kako bi bolje razumio djecu. Odgojitelj mora rješavati konflikte i biti uzor djeci u javnom i kulturnom životu (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Odgojitelj koji je kompetentan će pažljivo s razumijevanjem slušati i pratiti djecu, omogućiti im izbor, motivirati ih, usmjeriti ih te pružati podršku. Bitno je da odgojitelj kritički razmotri vlastite postupke te razmisli koju korist, u ovom složenom procesu, od toga ima dijete. Za razvoj vlastitih kompetencija nužan je stalni rad i napor. Djeca će pomoći i surađivati u tom razvoju, ukoliko se pažljivo promatraju i slušaju (Šparavec, 2018).

5.2. *Uloga odgojitelja u likovnom izražavanju djeteta*

Glavna je uloga odgojitelja stvoriti poticajno okruženje koje djeci omogućava priliku za učenje kroz upotrebu svih svojih osjetila. Poticaji trebaju biti raznoliki, izazovni i prilagođeni interesima i razvoju svakog djeteta. Potrebno je djecu upoznati s različitim likovnim tehnikama te im omogućiti razumijevanje izražajnih mogućnosti pojedine tehnike. Poželjno je poticati samostalno istraživanje i eksperimentiranje, potaknuti otkrivanje novih pristupa te upotrebu novih materijala. Omogućavanje manipulacije i istraživanja različitih materijala i predmeta pomaže djeci da potpuno percipiraju, dožive i razumiju svijet oko sebe (Novaković, 2015). Balić Šimrak (2010) tvrdi kako je djeci važno pružiti što više mogućnosti za izražavanje kreativnosti i istraživanje likovnih materijala zato što tako, bez intervencije

odraslih, mogu samostalno pronaći put do likovnog stvaralaštva. Nenametljivo im treba ukazivati na mogućnosti koje umjetnost pruža, kako bi razvili osjetljivost prema umjetničkom svijetu i njegovim posebnostima.

Važno je da odgojitelj djetetu pruži slobodu i podržava njegov likovni razvoj i talent. Umjesto kritiziranja, poučavanja, sugeriranja i savjetovanja, odgojitelj treba pokazati interes, prihvatiti djetetova objašnjenja i potaknuti ga da tumači svoje slike i radove, ukoliko dijete samo ne nudi svoja objašnjenja. Ključno je stvoriti atmosferu prihvaćanja i ohrabrenja. U određenim razvojnim fazama dijete može pokazivati snažnu želju za crtanjem i napredovanjem u tom području, što se očituje kroz izraženu upornost i predanost likovnom radu. Važno je da se cijeni djetetova potreba i želja za nastavkom likovnih aktivnosti te, prema mogućnostima, osigura vrijeme za djetetovu angažiranost u aktivnostima koje ga istinski zanimaju, pružajući mu priliku da se potpuno koncentrira i uživa u tome (Starc i sur., 2004).

Kada se radi s grupom djece, potrebno je omogućiti svakom djetetu da slobodno izrazi svoje mišljenje i iznese komentare. Najbolji se rezultati postižu kada se sjedne u krug i omogućiti svakom djetetu da izrazi svoje mišljenje tijekom razgovora. Na taj način djeca shvaćaju da imaju priliku izreći svoje misli te strpljivo slušaju i pripremaju se za vlastiti izražaj. Uvođenje ovakvog pristupa u svakodnevni ritam potiče osjećaj važnosti i zadovoljstva kod djece, što sigurno utječe na njihovo samopouzdanje, a time i na kvalitetu njihovih likovnih radova (Balić Šimrak, 2010). Ukoliko je dječji rad iskren, osoban, jedinstven te otkrivajući, i za djecu i za odrasle, tada se može smatrati kvalitetnim. No, ako je dječji uradak kopiran, tj. tek imitacija već postojećih oblika, ne pokazuje ništa o tome kako dijete razumije ili koje stavove ima (Herceg, Rončević, Karlavariš, 2010). Kako djeca postaju svjesna vlastite osobnosti i stječu poštovanje drugih, prestaju kopirati radove svojih vršnjaka (što je inače rezultat nesigurnosti) te samouvjerenost izražavaju svoju kreativnost. Omogućavanjem predškolskoj djeci da samostalno stvaraju, bez pritiska i intervencije odraslih, dobiva se prilika za zaviriti u njihov unutarnji svijet (Balić Šimrak, 2010).

Pri radu s djecom, važno je naglasiti potrebu da učenje bude vidljivo kroz slušanje i promatranje njihovih aktivnosti. Za to je potrebno, osim verbalnih, razumjeti i druge izraze djece. Naime, kvalitetan odgojno-obrazovni rad odgajatelja ima polaznu točku u razumijevanju trenutnog znanja i razvojnog stupnja djece. Bitno je autentično stvaranje djece unutar konteksta učenja jer djeca aktivno razvijaju svoje znanje kroz vlastite aktivnosti u obogaćenom okruženju (Marić, 2014). Važno je da su odrasli koji sudjeluju u likovnom procesu sposobni djetetu dati

odgovor na poruku koje im je ono poslalo, pridaju važnost svakom pojedinačnom radu djeteta te da su, kako bi što bolje bili pripremljeni za ulogu likovnog pedagoga, i sami stekli iskustvo u likovnom stvaranju (Balić Šimrak, 2010).

Velika važnost se pridaje i sudjelovanju djece kroz sve faze kreativnog procesa - planiranju aktivnosti, oblikovanju ideja, stvaranju te raspravi o procesu, iskustvu te vlastitom radu. Na temelju tih principa, odgojitelji mogu razviti nove obrazovne metode koje se temelje na razumijevanju prirodnog načina dječje komunikacije i kompleksnoj dinamici njihovih aktivnosti, što je ključno za postizanje kvalitetne komunikacije među svim sudionicima u obrazovnom procesu (Novaković, 2015).

5.3. Materijalni uvjeti

Materijalni uvjeti su bitni, ali nisu odlučujući faktor. Iako odgojitelj želi dobro opremljen prostor s obiljem likovnih materijala, često se suočava s nedostatkom takvih uvjeta. U tom slučaju odgojitelj ima ključnu ulogu u iniciranju promjena svojom inicijativom i predanošću, trebao bi poduzeti sve korake kako bi unaprijedio postojeće uvjete. To je moguće napraviti i bez velikih troškova. Primjerice, umjesto skupih kistova mogu se koristiti spužvice i mrežice s ambalaže voća i povrća. Djeca nisu opterećena vrstom i kvalitetom papira stoga mogu uzeti papir koji je korišten i crtati na neiscrtanim dijelovima (Šparavec, 2018).

Važno je da materijal djeci ne stvara teškoće prilikom korištenja, da se lako može bojiti, razrjeđivati i nanositi na površinu. Isto tako važno je da materijali za crtanje budu mekani, dok se slikarski materijali trebaju moći lako razrijediti i nanositi na površinu. Pri korištenju boja, bitno je imati dvije posude s vodom: jedna za namakanje kista u boju i nanos na površinu, druga za čišćenje kista. Neki alati, poput škara ili tehnika otiskivanja i prešanja u grafici zahtijevaju pažljive postupke. U tim slučajevima, odgojitelj treba posebno paziti i biti pažljiv pri radu s djecom. Predmeti koji predstavljaju opasnost, poput noževa, skalpela, igala, ljepila i lakova s jakim mirisom se ne koriste za likovno izražavanje; koriste se predmeti, materijali i pribor koji su posebno dizajnirani i prikladni za tu dobnu skupinu (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). Kada djeca već mogu relativno pravilno držati olovku, obično oko 2. godine, važno je da imaju pristup likovnim materijalima uz nadzor odgojitelja. Treba im omogućiti papir raznovrsnih dimenzija i boja, kao i razne vrste kistova, flomastera i olovka. Bez obzira na dob djeteta, treba posebno paziti na sigurnost rukovanja olovkama, kistovima i bojama. Dijete treba naučiti pravilnom rukovanju i držanju tih alata kroz demonstraciju i vježbanje.

Također je važno odvrćati dijete od upotrebe oštih dijelova likovnih alata u igri ili u druge svrhe osim za slikanje i crtanje (Starc i sur., 2004).

Bitno je osigurati prostor za likovne aktivnosti koji je blizu prirodne svjetlost, ima pristup tekućoj vodi te stolove zaštićene vodonepropusnim stolnjacima koji se lako čiste. Kako bi se zaštitila njihova odjeća, djeca bi trebala imati kutu ili stare majice. Materijal bi trebao biti raznovrstan i bogat te lako dostupan djeci kako bi ga mogla samostalno koristiti, stoga je najprikladnije imati ormariće i police na visini dostupnoj djeci. Vrlo je bitan i prostor za prikazivanje dječjih radova. Svaki odgajatelj će prilagoditi mjesto za izlaganje dječjih radova prema dostupnom prostoru, bez obzira je li to postavljanje izložbe u sobi dnevnog boravka ili garderobi. Ključno je pronaći odgovarajuće mjesto i način za postavljanje izložbe (Šparavec, 2018).

Vrsta materijala ne utječe na razlike u likovnom izražavanju, bilo da dijete crta, slika ili oblikuje prostorne oblike koristeći glinu ili plastelin. Bez obzira na to koji materijal koristi, uvijek se razvija ista osnovna forma unutar svake faze likovnog razvoja (Grgurić, Jakubin, 1996).

5.4. Suradnja s okolinom

Roditeljska suradnja je ključna za podršku cjelovitom razvoju djeteta u odgojnoj skupini. Kroz partnerstvo i otvorenu komunikaciju s roditeljima, stvaraju se kvalitetniji uvjeti za podršku djetetovom razvoju. Ova suradnja također pomaže odgajateljima da bolje razumiju djecu i njihovo ponašanje u skupini te ima pozitivan utjecaj na sveukupnu atmosferu u skupini (Šparavec, 2018).

Roditelji i odgojitelji dijele odgovornost za brigu o razvoju djece. Stoga je njihova suradnja nužna kako bi se upoznali s važnim aspektima dječjeg razvoja i usmjeravali ga. Međutim, ta suradnja može biti otežana autoritarnim stavom odgojitelja koji smatra da najbolje zna i ima sve odgovore na probleme, kao i nedostatkom pedagoškog znanja i iskustva roditelja koji vjeruju da je njihovo dijete najbolje. Ekonomska situacija u obitelji može također ograničiti mogućnost potpune suradnje, kao i socijalne teškoće i radno opterećenje roditelja koji se ne posvećuju dovoljno svojoj djeci. Odgojitelj mora biti svjestan svega toga i prilagoditi suradnju postojećim uvjetima (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Suradnja odgojitelja s roditeljima, između ostalog, obuhvaća davanje prijedloga za poticanje likovnog razvoja djece. Roditeljima se mogu pružiti savjeti o uređenju prostora ili

sobe za dječju igru i učenje, preporučiti materijale za likovno izražavanje kod kuće, predložiti posjet izložbi, kazališnoj predstavi, lutkarskom ili filmskom prikazu kako bi se potaknula dječja radoznalost itd. Dječje likovno izražavanje često može otkriti obiteljske probleme, međusobne odnose koji utječu na dječji razvoj, moguću izolaciju djeteta ili neravnotežu između igre i učenja. Komuniciranje s roditeljima o vrijednosti njihovih umjetničkih radova kod kuće može biti osjetljivo, jer ponekad ti radovi mogu biti neukusni. Roditelje treba educirati o likovnoj kulturi, naglasiti važnost estetskih vrijednosti i primjene u svakodnevnim situacijama. Umjetnička djela koja prikazuju neukus u obiteljskom okruženju mogu se zamijeniti boljim rješenjima poput dječjih likovnih radova ili reprodukcijama kvalitetnih umjetničkih djela (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

Odgojitelji bi trebali biti angažirani u suradnji s društvenom sredinom kako bi obogatili likovni materijal. Radne organizacije bi mogle donirati svoje proizvode kako bi se obogatili materijali za likovnu aktivnost. Kada se izlože dječji radovi, preporučuje se kontaktiranje ustanova poput knjižnica i muzeja radi ostvarivanja suradnje. U starijim odgojnim skupinama, djeca bi mogla posjetiti muzeje i izložbe pa odgojitelji trebaju biti upoznati s postavom izložbe i procijeniti je li primjerena dobi djece u njihovoj skupini (Šparavec, 2018).

6. Procjena dječjeg rada

Da bi se procijenila postignuća u području likovnog odgoja i obrazovanja djece, mogu se koristiti metode kao što su promatranje djece tijekom likovnih aktivnosti, komunikacija s djecom te procjena njihovog likovnog razvoja putem analize njihovih likovnih radova. Ključno je da odgojitelj posjeduje razumijevanje faza dječjeg likovnog razvoja. Vrste dječjeg likovnog razvoja koje se uobičajeno procjenjuju su: razina postignuća u pogledu vizualno-tematskog izraza (intelektualni stupanj razvoja primjeren dobi djeteta), razina kreativnosti te razina oblikovanja (primjena likovnog jezika). Kreativnost je ključna jer predstavlja osnovnu karakteristiku likovnog izražavanja. Svaki od ovih aspekata razvoja može se podijeliti na više razina, što znači da slabija postignuća mogu biti unaprijeđena tijekom vremena. Stoga, procjena dječjeg likovnog rada služi kao smjernica za daljnje poboljšanje likovnog izražavanja uz podršku odgojitelja. Kod procjene dječjeg rada, odgojitelj isto tako i djeci objašnjava procese koji onda i njima samima omogućavaju da samostalno procijene vlastiti rad i rad druge djece

(Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010). Preporučljivo je da sva djeca imaju vlastitu mapu radova kako bi odgojitelj mogao lakše pratiti njihov napredak (Grgurić, Jakubin, 1996).

Nekoliko elemenata koji odgojitelju olakšavaju procjenu prema Grgurić i Jakubin (1996) su:

- **Perceptivnost i izražajnost:** sposobnost percipiranja i izražavanja likovnih vrijednosti poput uočavanja i izražavanja odnosa, ritma, kontrasta, boja, linija itd.
- **Kreativnost:** originalnost, osjetljivost na likovne probleme, fleksibilnost, tečnost, razrađivanje, redefinicija.
- **Likovno-tehnički elementi:** samostalan izbor tehnika i materijala te njihova kreativna primjena.
- **Elementi analize likovnog rada:** razumijevanje i prepoznavanje tematskog i likovnog sadržaja, likovnih tehnika, estetskih vrijednosti, likovnih poruka, interesa za likovni rad i kulturno naslijeđe.
- **Odnos prema radu:** samoinicijativnost, interes, dosljednost, samostalnost, upornost.

Rezultati svakog praćenog područja mogu sadržavati opaske, preporuke i zamjerke koje opisuju dodatne nedostatke ili vrijednosti kod dječjeg razvoja. To može biti osnova za poboljšanje odgojno-obrazovnog utjecaja u budućnosti. Analizom uspjeha ili neuspjeha pri radu s djecom dolazi se do analize uzroka tih pojava. Oni mogu biti općenite prirode ili sociopsihološke naravi pojedine djece, kao i posljedica nekvalitetnog utjecaja odgojitelja. Analizirajući razloge nedostataka u odgojno-obrazovnom radu, postavlja se pitanje o potrebnim promjenama pedagoškog utjecaja na pojedinačnu djecu ili čitavu skupinu (Herceg, Rončević, Karlavaris, 2010).

6.1. Dokumentiranje

Velika je važnost dokumentiranja dječjih radova, ali i samog procesa njihovog nastanka za odgajatelje. Odgojitelj bi trebao bilježiti što više aktivnosti putem snimanja i fotografiranja. Naime, u gužvi svakodnevnih događanja, neke situacije i reakcije djece prolaze nezapaženo, ali pomoću kamera sve se može evidentirati. To pomaže odgojiteljima i kod procesa samorefleksije te ih potiče na promjene. Važno je fotografiranje i zapisivanje svih dječjih radova zajedno s njihovim komentarima. Često ostaju zabilježene i anegdote koje će zauvijek ostati u dječjem i odgojiteljevom sjećanju kao drage uspomene. Djeca s veseljem pregledavaju

svoje fotografije i snimke, a njihovi komentari tijekom pregledavanja su neprocjenjivi. Razvojni put svakog djeteta važno je zabilježiti u pisanom, elektronskom ili tiskanom obliku. Ovakva vrsta dokumentacije ne koristi samo odgajateljima, već će biti korisna i roditeljima, a djeci će sigurno imati veliku vrijednost u budućnosti (Šparavec, 2018).

7. Zaključak

Likovno izražavanje kod djece ne služi samo kao aktivnost koja im pruža ugodu, iako je već i to samo po sebi jedan od razloga zašto ga trebamo poticati. Likovno izražavanje je mnogo više od toga. Njime djeca razvijaju svoje motoričke sposobnosti, uče kako komunicirati s drugima, razvijaju svijest o svijetu oko sebe, ali i o samome sebi. Likovno izražavanje je način komunikacije za koji nisu potrebne riječi. Velika je uloga odraslih osoba uključenih u život djeteta rane i predškolske dobi. Kako su upravo odgojitelji ti koji s djecom te dobi, osim roditelja, provode najviše vremena, trebali bi se dobro upoznati sa svojom ulogom i utjecajem koji imaju na sve procese u životu djeteta pa tako i likovno izražavanje. Postoji mnogo različitih načina kojima odgojitelji mogu poticati likovno izražavanje djeteta. Polazište i temelj je dobro poznavanje karakteristika razvoja svakog djeteta. Također, djetetu nije dovoljno samo omogućiti materijal i pustiti ga da radi. Potrebno je osmisliti načine na koje će se djeca zainteresirati i dobiti inspiraciju, ali isto tako nužno je paziti da se previše ne upliće i time ometa njihovo stvaralaštvo. To znači da je bitna dobra procjena, a kako bi ona bila moguća, potrebno je poznavanje svakog djeteta individualno. Nije bitan završni produkt, već proces kojim smo došli do njega. Drugim riječima, više se pažnje treba posvetiti samom procesu nego rezultatu tog procesa.

Kao budućoj odgajateljici, istraživanje ove teme bilo je veoma korisno. Naime, odgojitelji mnogo puta nisu ni svjesni koliki utjecaj zapravo imaju na dječji život i to ne samo tijekom djetinjstva, već kroz čitav život. Ako se dovoljno educiraju i ozbiljno shvate značajnost svoje uloge u različitim procesima djetetova života, kao što je likovno izražavanje, odgojitelji djeci pružaju priliku da izrastu u sposobne i kvalitetne osobe koje su tih sposobnosti i same svjesne.

8. Literatura

1. Balić-Šimrak, A. 2010. Predškolsko dijete i likovna umjetnost. Dijete, vrtić, obitelj.
2. Belamarić, D. 1986. Dijete i oblik, likovni jezik predškolske djece: knjige za odgojitelje, roditelje, pedagoge, psihologe, psihijatrije. Zagreb: Školska knjiga.
3. Grgurić, N., Jakubin, M. 1996. Vizualni likovni odgoj i obrazovanje. Zagreb: Educa.
4. Herceg, L., Rončević, A., Karlavaris, B. 2010. Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi. Zagreb: Alfa d.d.
5. Kroflin, L. i dr. 1987. Dijete i kreativnost. Zagreb: Globus.
6. Marić, M. 2014. Uloga odgajatelja u poticanju dječje ekspresivnosti pokreta, Dijete, vrtić, obitelj.
7. Novaković, S. 2015. Preschool Teacher's Role in the Art Activities of Early and Preschool Age Children. Croatian Journal of Education.
8. Peić, M. 1979. Pristup likovnom djelu. Zagreb: Školska knjiga.
9. Starc, B. i dr. 2004. Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi. Zagreb: Tehnička knjiga.
10. Šparavec, J. 2018. Drvo ili mjesec – likovni odgoj za najmlađe. Zagreb: Ostvarenje.

9. Prilozi

Slika 1. Prvi prikaz čovjeka (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 2. Prikaz linija neba i tla (Belamarić, 1987)

Slika 3. Primjer transparentno prikaza: “*Kuća*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 4. Primjer prikaza akcije u fazama kretanja: “*Igra loptom*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 5. Primjer ikonološke perspektive: “*U prometu*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 6. Primjer prevaljivanja oblika: “*Obitelj za stolom*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 7. Primjer rasklapanja oblika: “*Kuće u nizu*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 8. Primjer vertikalne perspektive: “*Ulica*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 9. Primjer obrnute perspektive: “*Radni stol*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 10. Primjer poliperspektive: “*Obitelj za stolom*” (Grgurić, Jakubin, 1996)

Slika 11. Primjer dječjeg crteža u fazi vizualnog realizma (Grgurić, Jakubin, 1996)

Izjava o izvornosti završnog/diplomskog rada

Izjavljujem da je moj završni/diplomski rad izvorni rezultat mojeg rada te da se u izradi istoga nisam koristio drugim izvorima osim onih koji su u njemu navedeni.

(vlastoručni potpis studenta)